

Kalnická, Zdeňka; Kalnický, Juraj

První filozofka s doktorátem: Elena Lucrezia Cornarová Piscopiová

Pro-Fil. 2017, vol. 18, iss. 1, pp. 2-20

ISSN 1212-9097 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/pf17-1-1599>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136976>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PRVNÍ FILOZOFKA S DOKTORÁTEM: ELENA LUCREZIA CORNAROVÁ PISCOPIOVÁ

ZDENKA KALNICKÁ

Katedra filozofie FF OU, Ostrava, Česká republika, zdenka.kalnicka@osu.cz

JURAJ KALNICKÝ

Ústav pedagogických a psychologických věd, Slezská univerzita, Opava, Česká republika,
juraj.kalnicky@fvp.slu.cz

PŮVODNÍ VĚDECKÁ PRÁCE ▪ OBDRŽENO: 8. 4. 2014 ▪ PŘIJATO: 13. 6. 2017

Abstrakt: Studie analyzuje podmínky a specifika, které vedly k tomu, že v roce 1678 získala na Univerzitě v Padově jako první žena na světě doktorát z filozofie Elena Lucrezia Cornarová. Autoři zpřítomňují širší dobový kontext této výjimečné události. Upozorňují na to, že i navzdory skutečnosti, že univerzity neumožňovaly řádné studium ženám, se Eleně Cornarové získat doktorát podařilo, a to díky souběhu několika okolností, které vytvořily příznivé podmínky pro jeho udělení. Z nich autoři vyzdvihují zejména tradici intelektuálních center na renesančních dvorech na území dnešní Itálie, vedených vzdělanými aristokratkami; rozvoj Benátské republiky v 16. a 17. století, který ovlivnil i postavení žen, zejména z aristokratických rodin; otevřený přístup univerzit, zejména Univerzity v Padově a v Bologni, ke studiu žen. Hlavní pozornost je věnována rodinnému prostředí, životním osudům a studiu Eleny Cornarové. Na závěr jsou zmíněny další filozofky a vědkyně 17. a 18. století.

Klíčová slova: Benátská republika, doktorát z filozofie, Elena Lucrezia Cornarová, Laura Bassiová, Maria Gaetana Agnesiová, Univerzita v Padově, Univerzita v Bologni

Abstract: The paper analyzes the specific conditions leading to the fact that Elena Lucrezia Cornaro received the doctoral degree in philosophy in 1678 as the first woman in the world. The authors map the broader social and intellectual context of this extraordinary event. They underline the fact that universities did not accept women as regular university students at that time; however Elena Cornaro was successful due to the synergy of several circumstances which created favorable environment leading to her doctorate of philosophy. Among them, the authors focus on the tradition of intellectual centers at Renaissance courts on the territory of present-day Italy, organized by educated aristocratic women; the character of the Republic of Venice, having an impact on the position of aristocratic Venetian women; an open attitude of Italian universities, especially the University of Padua and the University of Bologna, towards women students. The main attention is given to Elena Cornaro's family environment, life and studies. At the end, other women philosophers and scientists of the 17th and 18th centuries are mentioned.

Keywords: doctorate of philosophy, Elena Lucrezia Cornaro, Laura Bassi, Maria Gaetana Agnesi, Republic of Venice, University of Padua, University of Bologna

Univerzita a žena – nesmiřitelný protiklad?

Již od vzniku středověkých univerzit bylo ženám studovat na univerzitě zapovězeno. Patrně tak nebylo učiněno explicitně, výslovným zákazem uvedeným v univerzitních předpisech, ale na základě sdíleného přesvědčení o „přirozeném řádu pohlaví“, kdy hlavním posláním ženy byla role manželky a matky, případně mnišky. Také převládalo přesvědčení, podporované některými filozofickými a teologickými autoritami (např. Aristotelés, Tomáš Akvinský), že žena není ke studiu intelektuálně vybavena.¹ I když je zřejmé, že vzdělané ženy v evropských dějinách vždy byly a některé se ve filozofii, vědě a umění i proslavily, představa o nesmiřitelnosti studia filozofie (věd) a žen se udržovala po staletí. Jejím důsledkem byl již výše zmíněný postoj nově vzniklé vzdělávací instituce nejvyššího stupně, tedy univerzity, k jejich studiu; některé univerzity se začaly otevírat studiu (jednotlivých a výjimečných) žen v polovině 19. století, ve větším měřítku (jako obecný princip) jim bylo univerzitní studium umožněno až od konce století devatenáctého, případně ve století dvacátém.² Pokud hovoříme o univerzitním studiu žen, máme na mysli to, že byly oficiálně přijaty ke studiu na univerzitě a mohly navštěvovat přednášky spolu s muži, neboť v dějinách se vyskytly výjimečné případy, kdy ženy v nějaké podobě univerzitu navštěvovaly (např. Anna Marie van Schurmanová, o níž se zmíníme dále) či byly vyučovány podle univerzitního kurikula v prostředí rodiny – což je případ i Eleny Cornarové.

Již Platón ve své Akademii akceptoval ženy a podle informace Diogéna Laertia v jeho škole studovaly dvě ženy, Axiothea a Lasthenia.³ I jeho učitel, Sókratés, navštěvoval salón Aspasiie, která jej podle všeho zasvěcovala do řečnického umění. V *Hostině* pak sám sebe nazývá žákem Diotimy z Mantiney, která mu odevzdala učení o povaze Érota, jež ve své řeči pouze reprodukuje. Gilles Ménage, který prostudoval antické texty, v nich našel zmínky o 56 filozofkách; máme o tom doklad v jeho spise z roku 1690 *Dějiny filozofek*.⁴ Je historickým faktem, že filozofky a vědkyně byly činné a někdy více, jindy méně akceptované. Zejména 17. století bylo plodné na filozofické výkony žen, z nichž si dnes získává pozornost, a to i u nás, hlavně Anne Conwayová, která je uznávána za originální myslitelku.⁵ O dalších se zmíníme v poslední podkapitole. Bylo to právě období po francouzské revoluci, které ustálilo nejen představu o intelektuální podřadnosti žen, pro kterou nacházel důkazy v kvalitě ženského těla již Aristotelés, ale kdy se přísněji než v obdobích předcházejících oddělily „mužské“ a „ženské“ prostory a společenské role. Teoretické argumenty pro tuto představu oddělených sfér poskytl své době J. J. Rousseau. Ve své teorii dvojí lidské přirozenosti ženě a muži přidělil různé schopnosti (muž – rozum, žena – cit) a také prostory (muž – sféra veřejná, žena – sféra domácnosti); uvedené schopnosti a prostory se měly komplementárně

¹ Podle Aristotela žena nemá rozvinutou rozumovou složku duše a její tělesná konstituce je méně kvalitní než mužská, blíže viz Kalnická (2010, 21–24).

² Blíže o postupu otevírání oficiálního vzdělání ženám v jednotlivých zemích světa viz Goodman, L. – Rogers, R. – Albisetti, J. (eds.) (2010): *Girls' Secondary Education in the Western World: From the 18th to the 20th Century*, Springer.

³ Diogenés Laertios (1964, 147, 167). Více o názorech Platóna na možnost přístupu žen ke vzdělání a vládnutí viz Kalnická (2010, 17–21).

⁴ Ménage, G. (1984): *The History of Women Philosophers*, University Press of America.

⁵ Blíže viz Hemelik (2008).

spojit prostřednictvím dvojice Emila a Sofie (Žofie) a vytvořit tak ideální pár jako základ státu.⁶ V dějinách evropské filozofie bychom našli mnoho dalších filozofů a vědců, kteří sdíleli podobné názory; jejich analýza však není cílem této studie. Záměrem tohoto příspěvku není ani podat vyčerpávající přehled filozofujících a vědecky bádajících žen v evropských dějinách.⁷ Naším cílem je analyzovat kontext, který umožnil, že Elena Lucrezia Cornarová získala jako první žena na světě titul doktorky filozofie. Tuto skutečnost můžeme v tomto okamžiku pokládat za doloženou, neboť univerzita v Padově se v roce 1969 obrátila na všechny univerzity na světě, aby ověřila prvenství Eleny Cornarové; bylo potvrzeno a výsledek průzkumu byl publikován (Maschietto 2006, 137).

Z podmínek, které se v jejím případě šťastně sešly a tuto událost umožnily, zde analyzujeme pouze některé: tradici aristokratických renesančních žen, které na svých dvorech zakládaly intelektuální centra; na svou dobu svobodomyšlný charakter Benátské republiky a univerzit na jejím území; a zejména životní příběh Eleny Cornarové, ve kterém sehrála významnou a pozitivní roli podpora jejího otce. V závěru zasadíme tuto filozofku do širšího kontextu filozofujících žen 17. století a položíme si otázku, zda její případ ovlivnil vztah akademických institucí k intelektuálním (filozofickým a vědeckým) výkonům žen.

Intelektuální předchůdkyně

Jak jsme již naznačili výše, v dějinách Evropy existovalo mnoho žen, které vynikaly svou vzdělaností; vždy však byly považovány za „neženské“ a jistým způsobem vybočující z představy o tom, co je přirozeným posláním ženy: být především matkou a manželkou. Ve středověku, zejména v souvislosti s rozšířením kultu Panny Marie, se však výrazně zvýšila hodnota panenství a mnohé ženy pak volily cestu dobrovolného odevzdání se Bohu (někdy i nuceného, jak ukážeme dále) a vstupu do kláštera. Kláštery pro tyto ženy znamenaly nejen službu Bohu, ale také prostor pro získání vzdělání a životní alternativu, která jim často poskytovala větší nezávislost, než bylo dopřáno ženám vdaným; navíc byly mnišky hodnoceny společností výše než ženy světské, protože následovaly příklad Panny Marie, kdežto manželky byly vždy poznamenány hříchem Evy.

Co se týče intelektuálních (filozofujících) žen Evropy, byly často oficiální historiografií přehlíženy, a tak pro historickou paměť zapomenuty. Jak však ukazují výzkumy, které byly iniciovány druhou vlnou feminizmu a zaměřily se na znovuoobjevování intelektuálních výkonů žen minulosti, ve své době byly často akceptovány a oceňovány.⁸ V období, kdy žila Elena Cornarová, tedy období pozdní renesance či raného novověku, byly často pokládány za „záračné děti“, neboť již od útlého věku překvapovaly okolí svými intelektuálními schopnostmi a zájmem o studium. Většinou získaly své vzdělání v prostředí rodiny za pomoci placených učitelů, případně v prostředí dvorských salónů či samostudiem, a to díky podpoře (především) otců. Jelikož jejich účast na společenském a intelektuálním (akademickém) životě byla značně omezená, často hledaly kontakty s dalšími podobně orientovanými ženami své doby napříč Evropou. Tyto kontakty neměly natolik podobu návaznosti na určité myšlenkové iniciativy, jako spíše podobu síťování, které mělo propojit ženy se zájmem o studium filozofie, věd či umění, najít „spřízněné duše“, resp. duchovní podporu, a vytvořit

⁶ Viz Rousseau (1911).

⁷ Pro první orientaci odkazujeme na čtyřsvazkové dílo, které editovala Mary Ellen Waitheová (1987, 1989, 1991, 1994).

⁸ Tato problematika však není předmětem studie; více o příčinách a souvislostech tohoto jevu, zejména s ohledem na dějiny filozofie, viz Kalnická (2009).

tak virtuální „město žen“ v době, kdy intelektuální činnost žen nebyla většinovou společností považována za žádoucí. Vizi této společnosti vzdělaných a významných žen zhmotnila ve svém díle z roku 1405 – příznačně právě s názvem *Knih o městě žen* – jedna z nejvýznamnějších intelektuálek přelomu 13. a 14. století, spisovatelka Christina de Pisanová (1364–1430).⁹

S Christinou de Pisanovou, která v raném věku přesídlila s rodinou na francouzský dvůr, kam byl její otec, absolvent medicíny a teologie na univerzitě v Bologni, pozván králem Karlem V., aby zde sloužil jako astrolog a lékař, spojuje Elenou Cornarovou město narození – Benátky – a také skutečnost, že jejich touhu po vzdělání podporoval zejména otec. S další významnou ženou renesance, Catherinou Cornarovou, ji však patrně spojují i společní předci rodiny Cornaro, která patřila k nejstarším, nejvýznamnějším a nejbohatším rodinám v Benátkách. Její (mužští) členové zastávali v rámci Benátské republiky ty nejvýznamnější státní funkce, najdeme mezi nimi dóžata, kardinály a členy nejvyšších republikových úřadů. Protože pocházeli z aristokratických rodin zapsaných ve Zlaté knize Benátek, a dokonce z těch, které Benátskou republiku zakládaly, byla služba republice jejich privilegiem i povinností. Rodina Cornaro však vynikala také svým zájmem o vzdělání, kulturu a umění; synové těchto rodů byli vzděláváni v tradici renesančního humanismu a mnozí z nich se stali prominentními členy literárních salónů Benátek raného 16. století. Kvalitního vzdělání se zřejmě dostalo i několika ženám tohoto rodu; svědčí o tom osobnost Catheriny Cornarové (1454?–1510), která se od desíti let vzdělávala v klášterní škole, kterou vedly mnišky benediktinského řádu v Padově. Právě inklinaci k tomuto řádu s ní sdílela i Elena Cornarová (více v kapitole o jejím životě). Catherina Cornarová se provdala za krále Kypru, a v důsledku toho, že její manžel zemřel krátký čas po svatbě, převzala vládu nad Kyprem na šestnáct let, přičemž čelila intrikám, snahám o sesazení a válkám. V kontextu našeho zkoumání je však důležitější, že po svém návratu do Benátek založila v Asolu (poblíž Benátek) renesanční dvůr, kde se stala patronkou literatury, umění a humanistické vzdělanosti; jeho členem byl například i Pietro Bembo, významný italský humanista, který měl blízko k Florentské akademii a její novoplatónské filozofii. V průběhu svého pobytu v Asolo napsal Pietro Bembo dílo *Gli Asolani*,¹⁰ které se stalo předobrazem *Dvořana* Baldassare Castiglioneho. Z tohoto díla, které je inspirováno intelektuálním životem dvora pod patronací Catheriny Cornarové, je zřejmé, že zde byly ženy akceptovány jako rovnocenné partnerky dialogu (ve třetí knize *Gli Asolani* vystupuje samotná Catherine Cornarová). Pietro Bembo v něm píše, že je správné, aby ženám bylo umožněno získávat poznání, protože mají mysl jako muži; pokud budou vzdělávány, mohou dosahovat stejných výsledků. *Gli Asolani* bylo ve své době velice populární, bylo přeloženo do španělštiny, francouzštiny a angličtiny a v 16. století vyšlo v šesti verzích. Bembova zkušenost života na renesančním dvoře Catheriny Cornarové a její osobnost tak napomohla vytvoření postavy vzdělané renesanční aristokratické ženy, podporovatelky a mecenášky věd a umění, která se rozšířila po celé Evropě (i díky ještě populárnějšímu Castiglioneho *Dvořanovi*; ideální dvorní dámě je věnována třetí kniha). Existují úvahy i o tom, že Catherine Cornarová mohla být inspirátorkou či mecenáškou známého vydavatelství Aldina (Aldo Manuzio), které se zasloužilo o vydání mnoha Aristotelových spisů a spisů dalších antických filozofů v řečtině a obecně o rozvoj kvalitní ediční činnosti.¹¹

⁹ Viz De Pizan, Ch. (2004): *The Book of the City of Ladies*, Penguin Classics.

¹⁰ První edici vydal roku 1505 Aldo Manuzio.

¹¹ Více o fenoménu tohoto vydavatelství a jeho významu pro rozvoj aristotelismu na Univerzitě v Padově viz Schmitt, Ch. B. (1984): *The Aristotelian Tradition and Renaissance Universities*, Valorum Reprints.

Možná i díky této tradici italských vzdělaných žen, sahající až k tradici římských matron, a v době renesance podporované mnoha filozofy (např. Pietro Bembo, Erasmus Rotterdamský) a spisovateli (např. Giovanni Boccaccio, Baldassare Castiglione), se italské univerzity vyznačovaly tím, že jako jediné již od doby svého vzniku čas od času udělaly výjimku a akceptovaly ke studiu ženy (Waithé 1991, xviii). Jak uvádí O’Neillová, „v průběhu středověku byla tradice povolit několika ženám navštěvovat přednášky nebo přednášet na Univerzitě v Bologni“ (O’Neill 1998, 18). Právě tato univerzita se zapsala do historie o několik desítek let později, když zde získala doktorát z filozofie, a dokonce profesorský post Laura Bassiová, o níž se zmíníme později.

Díky tomu, že v Itálii – zejména v aristokratických rodinách – existovala tradice poskytovat vzdělání i nadaným dcerám, se vzdělání dostalo i Eleně Cornarové. Další příznivou okolností bylo, že se Elena Cornarová narodila nejen v jedné z nejvýznamnějších aristokratických rodin Itálie, ale že se narodila v Benátkách s jejich specifickým charakterem.

Benátská republika a postavení aristokratických žen

Benátská republika se svým centrem v Benátkách měla v době narození Eleny Cornarové za sebou historii čítající téměř 900 let – založena v šestém či sedmém století, stala se do roku 1300 námořní velmocí a do roku 1400 i velmocí teritoriální. V roce 1405 získaly Benátky Padovu a Veronu, v roce 1454 pak své teritorium rozšířily na západ až po Bergamo a Cremu (téměř k Milánu) a podél adriatického pobřeží až k Dalmácii (Chorvatsko). Benátskou republiku ohrozila válka, ve které se proti ní spojila Francie, Španělsko a papež, přežila reformaci i protireformaci, přesto po dobu svého téměř tisíciletého trvání zůstala relativně svobodná a nezávislá. I když svou nejslavnější dobu zažívala ve století 15. a 16., ještě v 17. století byla životaschopná. Její konec je spojen s okupací Napoleonem v roce 1797.¹²

Benátská republika patřila mezi neúspěšnější státy Evropy a její unikátní forma vlády se stala modelem pro státy další. Kolem prvního tisíciletí se benátské ostrovy spojily do jednoho státu řízeného voleným dóžetem, jehož moc omezila kolem století třináctého skupina nejvýznamnějších rodin známá jako Velká rada. Ta zavedla instituci dědičné posloupnosti asi 150 rodin (kolem 1 200 mužských členů) s výhradním právem a povinností sloužit státu, resp. mít přístup k politické moci; předkové Eleny Cornarové mezi tuto skupinu patřili.

V souvislosti s nedostatkem finančních prostředků pro chod státu se v 17. století otevřela tzv. Zlatá kniha Benátek (soupis výše uvedených rodin a jejich mužských potomků) a mohly sem být za poměrně vysoký finanční obnos zapsány i další rodiny a členové rodin, kterým toto privilegium bylo upřeno na základě původu, který nebyl podle tehdejších norem aristokratický (chlapci narození jako nelegitimní nebo ze svazku aristokrata se ženou nižšího původu); právě této možnosti využil i otec Eleny Cornarové, aby do knihy nechal zapsat dva své syny narozené ještě před uzavřením manželství, a navíc se ženou nearistokratického původu. O rodině, do níž se narodila Elena Cornarová, se podrobněji zmíníme později. I když se sociální struktura Benátek a Benátské republiky v průběhu let měnila, nezažila takové sociální zvraty jako jiné státy Itálie a Evropy a s výkony jejich literárních a uměleckých

¹² Více o dějinách Benátské republiky viz Norwich, J. J. (1971): *A History of Venice*, Vintage nebo Martin, J. – Romano, D. (eds.) (2002): *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, Johns Hopkins University Press.

osobnosti se mohly měřit pouze Florencie a Řím. Když vznikla inkvizice, Benátky s ní sice kooperovaly, ale vydobily si právo jmenovat své vlastní představitele, kteří zkoumali náboženskou herezi. Právě tato její „nezávislost“ a omezení působnosti papežské moci chránila i Padovskou univerzitu a umožnila rozvoj tamějšího studia medicíny díky pitvám a vědy díky experimentům. Benátská republika a racionalismus a skepticismus jejich představitelů, členů benátské inkvizice, ochránila také mnoho žen před odsouzením za čarodějnictví, které bylo v Evropě 15. až 17. století hrozbou především pro ženy.¹³

Životní dráhy žen Benátské republiky byly podobné těm v ostatních koutech Evropy té doby a pohybovaly se pro většinu žen v dualitě manželky nebo mnišky (samozřejmě zde byly i další skupiny žen, např. prostitutky). Od žen byla očekávána poslušnost otci a poté manželovi a orientace na výchovu dětí, charitu a zbožnost. Vzrostl také důraz na ženskou „čistotu“, buď v podobě života zasvěceného bohu v kláštorech a nově vzniklých řádech, nebo alespoň morální „čistotu“ v rámci manželství. Jak dokumentuje J. G. Sperlingová (1999), v pozdním 16. století 60 % žen z patricijských benátských rodin žilo v kláštorech, což však bylo způsobeno náboženskou inklinací těchto žen pouze zčásti – mnoho z nich sem bylo umístěno svými rodinami nebo se tak rozhodly samy na základě toho, že rodiny neměly peníze na jejich věno, které v Benátkách v průběhu staletí narostlo do té míry, že to bylo pro mnoho rodin devastující. Dalším důvodem mohla být skutečnost, že podle benátských zvyklostí se ženy z aristokratických rodin nemohly provdat za někoho s nižším sociálním statutem, zatímco muži tuto možnost měli (ani matka Eleny Cornarové nepocházela z aristokracie), i když s rizikem, jak jsme viděli, že jejich synové nebudou moci vykonávat politické funkce v rámci Benátské republiky. Navíc mnozí benátská aristokratičtí muži zůstávali svobodní z důvodu, aby se dědictví nerozmělnovalo, a tak v Benátkách vznikl nedostatek partnerů pro aristokratické ženy.¹⁴ S. Chojnacki však tvrdí, že bez ohledu na to, že Benátky byly patriarchální ve smyslu přísné oddělenosti sféry veřejné, ve které působili muži, a sféry soukromé, vyhrazené ženám, „vzorce genderové identity mezi benátskou aristokracií byly flexibilní, umožňující přinejmenším možnost volby pro ženy i muže“ (Chojnacki 1991, 153). Jaká byla volba Eleny Cornarové, se dozvíme v další kapitole.¹⁵

Elena Lucrezia Cornarová

¹³ Jak píše Duni, v době, kdy fungovala benátská inkvizice, v době vrcholného zájmu církve o potírání čarodějnictví, v Benátské republice nebyl odsouzen za čarodějnictví nikdo z více než sta obviněných (Duni 2008, 31). Více viz Seitz (2011).

¹⁴ Více o postavení žen v Benátské republice viz Chojnacki, S. (2000): *Women and Men in Renaissance Venice, Twelve Essays on Patrician Society*, The Johns Hopkins University Press.

¹⁵ V následujícím textu vycházíme především z nejrozsáhlejší biografie Eleny Cornarové, kterou napsal benediktinský mnich z kláštera sv. Justiny v Padově Francesco Ludovico Maschietto: *Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646–1684) – The First Woman in the World to Earn a University Degree*. Po osmi letech výzkumu kniha vyšla v roce 1978 v italštině a v roce 2007 v anglickém překladu (v příloze jsou dostupné i mnohé archivní materiály) a je základním a hodnověrným zdrojem informací. Autor se zde kriticky vyrovnává s předcházejícími biografiemi a upozorňuje na některé chyby jejich autorů. V roce 1999 vyšla další rozsáhlá biografie: Guernsey, J. H. (1999): *The Lady Cornaro, Pride and Prodigy of Venice*, College Avenue Press. Jak však píše M. L. King v recenzi anglického vydání Maschiettovy knihy: „i když po originálním vydání Maschiettovy knihy vyšly další práce o Cornarové, Maschietto je pro všechny základem“ (King 2009, 355). Původní text zní: „Although other works on Cornaro have appeared since the original publication of the Maschietto volume, Maschietto is fundamental to all.“ (všechny citáty v této studii přeložila z angličtiny Z. Kalnická). Z českých autorů a autorek se Eleně Cornaro zatím nikdo nevěnoval; jedinou stručnou informaci o Eleně Cornarové v češtině najdeme v knize Lynn, S. L. (2011): *Ženy, které změnily svět*, Alpress, 43–45.

Elena se narodila jako páté dítě Giovanniho Battisty Cornaro Piscopia a Zanetty Giovanny Boniové. Giovanni Battista Cornaro pocházel z bohaté a starobylé aristokratické rodiny – jeho dědeček Alvisé Cornaro shromáždil obrovskou knihovnu, kterou zdědil právě Giovanni jako jediný mužský potomek rodiny. Tato knihovna byla jednou z nejlepších té doby držené v soukromých rukách a mnoho intelektuálů a vědců, nejen z Benátek, ji navštěvovalo. Giovanni byl milovníkem a podporovatelem umění se zálibou ve studiu a znal se s mnoha učiteli své doby. Matka Zanetta Boniová pocházela z plebejské rodiny, patrně přistěhovalců do Benátské republiky z jiné oblasti dnešní Itálie (Brescia). Její otec byl pravděpodobně řemeslník. Tento svazek byl podle dobových zvyků neadekvátní a Giovanni Cornaro hodně riskoval na své pověsti. Zanetta měla s Giovannim Cornaro pět dětí (dva syny a tři dcery), než si ji vzal za ženu – i Elena Cornarová se narodila jako nelegitimní. Až když Zanetta čekala další, šesté dítě, se v roce 1654 vzali.

V roce 1649, tedy tři roky po narození Eleny, byl Giovanni Cornaro jmenován nejvyšším prokurátorem sv. Marka a měl na starosti administraci všech aspektů fungování basiliky sv. Marka. Byla to druhá nejvyšší státní funkce po benátském dóžeti.

Elena Cornarová začala studovat v sedmi letech, kdy v ní farář rozpoznal zázračné dítě. Otec se rozhodl poskytnout jí nejlepší možné vzdělání, umožnil jí studovat knihy z jeho knihovny, najal nejlepší kněze a profesory, aby ji učili jazyky, matematiku, filozofii (profesor filozofie Padovské university Carlo Rinaldini) a teologii (profesor teologie Padovské university Felice Rotondi). Kromě italštiny ovládala latinu, řečtinu, hebrejštinu, arabštinu, aramejštinu, francouzštinu, angličtinu a španělštinu. Studovala také matematiku, astronomii, geografii a další vědy. Byla i výbornou hudebnicí, v sedmnácti letech hrála na klavichord, cembalo, harfu, housle a skládala hudbu. F. L. Maschietto píše, že otec podporoval svou dceru ve studiích i z toho důvodu, že v jejích úspěších na tomto poli viděl možnost zvýšit poněkud pošramocnou pověst rodiny Cornaro (kvůli nerovnému sňatku se Zanettou Boniovou) a získat jí opět slávu a respekt.

Elena Cornarová byla velmi zbožná a o jejím hlubokém náboženském přesvědčení svědčí fakt, že se chtěla stát mniškou. I když její sestra do kláštera vstoupila, otec Eleně tento krok nedovolil, patrně vedený již zmíněným zájmem „využít“ ji pro svůj cíl: zvýšit kredit rodiny Cornaro. Elena Cornarová odmítla také několik nabídek k sňatku a v roce 1665 se stala – po dlouhém zvažování řádu, se kterým by měla spojit svůj náboženský život – oblátkou (laickou řeholnicí) benediktínského řádu, který sídlil v katedrále sv. Justiny v Padově.

Nejdůkladněji se Elena Cornarová věnovala studiu teologie a filozofie; filozofii ji vyučoval Carlo Rinaldini deset let, od roku 1668 do roku 1678. O obsahu jejího studia nemáme podrobnější informace; můžeme však vycházet z faktu, že téměř na všech renesančních univerzitách byl základem výuky *corpus aristotelicum*. Jednotlivé univerzity se lišily tím, jaké oblasti tohoto korpusu se vyučovaly; jednotliví profesori se pak různili v jejich interpretaci. Logika byla vyučována všude (někde s důrazem na *První analytiku*, někde na *Druhé analytiku*, někde na *Topiky*). Filozofie přírody byla také často vyučována, hlavně na těch univerzitách, kde dominovala medicína (Bologna a Padova). Materiálem byly hlavně spisy *O duši II. a III.* a *Fyzika*. *Metafyzika* byla často doplňkovým předmětem bez vztahu k povinným zkouškám (Padova), někde byla předmětem hlavním (protestantské univerzity). Důraz kladený na morální

filozofii se lišil, ale etika byla vyučována častěji než politika (nehovoříc o ekonomii).¹⁶ Právě Padovská univerzita byla známá silnou aristotelskou orientací a specifickou interpretací Aristotela (Pietro Pomponazzi, Giacomo Zabarella, ale zejména Cesare Cremonini; později učitel Eleny Cornarové Carlo Rinaldini), takže „padovský aristotelismus“ je některými autory považován za specifický fenomén.¹⁷ Z této skutečnosti patrně vyplývala i volba textů pro obhajobu doktorátu Eleny Cornarové.

Jako důkaz, že Elena Cornarová byla již ve věku 23 let známá svou vzdělaností a schopnostmi, může svědčit skutečnost, že již v roce 1669, tedy před získáním doktorátu, bylo členy učené společnosti Accademia dei Ricovrati v Padově schváleno její členství v této instituci (Maschietto 2007, 83). V roce 1677 pak její profesor teologie, Otec Rotondi, uznal, že znalosti Eleny Cornarové jsou na takové úrovni, že může požádat o doktorát z teologie na Univerzitě v Padově. Tento návrh byl přijat představiteli padovské univerzity, ale odmítnut tehdejším kardinálem Gregoriem Barbarigem, biskupem Padovy a kancléřem univerzity, který považoval udělení titulu v oblasti teologie ženě za nepřipustné. Otec Eleny Cornarové se proti tomuto rozhodnutí velice ostře ohradil, což způsobilo roztržku v jejich do té doby dobrých vztazích (Maschietto 2007, 68). Po dohodě všech zúčastněných stran dospěli ke kompromisu – její učitel filozofie Carlo Rinaldini podal návrh na udělení doktorátu z filozofie a tento návrh byl akceptován s tím, že Elena Cornarová nesmí vyučovat (získání univerzitního doktorátu bylo v té době spojeno s možností vyučovat na univerzitě).

Den před obhajobou byly Eleně Cornarové určeny komisí k analýze a argumentaci tyto pasáže z Aristotela:

1/ Aristotelés: *Druhé analytiky*, 2. kapitola, 3. odstavec:

Jestliže tedy vědění je takové, jak jsme uvedli, musí také dokazující vědění vycházet z premis, které jsou pravdivé, první, bezprostřední, známější a dřívější a jsou příčinou závěru. Neboť tak také počátky budou přiměřené, adekvátní tomu, co se dokazuje. Sylogismus totiž může být i bez těchto požadavků, ale nebude to důkaz, neboť nezpůsobí vědění. (Aristoteles 1962, 31)

2/ Aristotelés: *Fyzika*, kniha 1, 5. kapitola, 2. odstavec:

Je tudíž zjevné, že všichni pokládají protivy nějak za principy; a činí to důvodně. Neboť principy nemohou býti ze sebe navzájem ani z jiných věcí; z nich pak je všechno. To však náleží také jenom prvním protivám, které, poněvadž jsou první, nejsou z jiného, a poněvadž jsou protivami, nejsou ze sebe navzájem. (Aristotelés 1996, 30–31)¹⁸

Veřejná obhajoba těchto tezí se měla konat v univerzitní aule, ale přišlo tolik lidí, že se tam nevešli, proto bylo rozhodnuto, že se obhajoba přesune do blízké baziliky sv. Antonína, nej-

¹⁶ Kuhn, H. (2017): Aristotelianism in the Renaissance, in Zalta, N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], 2005-11-16, rev. 2017-04-20 [cit. 2017-05-10], dostupné z:

<<https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/aristotelianism-renaissance/>>. Více o podobě aristotelismu v renesanci viz Schmitt, Ch. B. (1983): *Aristotle and the Renaissance*, Harvard University Press.

¹⁷ Jako první formuloval tezi o specifickém charakteru padovského aristotelismu John Randall, viz Randall, J. H. (1961): *The School of Padua and the Emergence of Modern Science*, Editrice Antenore. Do diskuse se následně zapojilo mnoho autorů, z nichž někteří, např. Charles Schmitt v článku Aristotelianism in the Veneto and its Origin of Modern Science, který je zahrnutý do publikace Schmitt, Ch. B. (1984): *The Aristotelian Tradition and Renaissance Universities*, Valerium Reprints, s touto tezí nesouhlasí.

¹⁸ Za identifikaci těchto pasáží v díle Aristotela a jeho českém překladu děkujeme Marku Otiskovi.

většího chrámu v Padově (a jednoho z největších v Itálii). Elena Cornarová obhajovala Aristotelovy teze v latině více než hodinu a hovořila prý tak, že uchvátila všechny členy komise, kteří se rozhodli, že nebudou hlasovat tajně, jak bylo zvykem, ale aklamačně, tedy veřejně.¹⁹ Jak píše Maschietto, Elena je žádala, aby se drželi normální procedury a hlasovali tajně, ale komise ji veřejně projevenými všemi hlasy na místě prohlásila za doktorku filozofie. Další den byl tento titul udělen Eleně Cornarové oficiálním aktem – dostala knihu, prsten, hermelínovou pelerínu a vavřínovou korunu. Za dva týdny byla oficiálně přijata za členku Kolegia filozofů a lékařů Univerzity v Padově.

Eleně bylo již před obhájením doktorátu nabídnuto členství v mnoha akademiích, tj. dobových společnostech učenců, z nichž si pečlivě vybírala: byla členkou Accademia dei Ricovrati, Accademia degli Intronati v Sieně, Accademia degli Infecondi v Římě, Accademia dei Dodonei a Accademia dei Pacifici v Benátkách, Accademia degli Erranti v Brescii.²⁰ Před učenou společností Pacifici, již se stala v roce 1670 dokonce prezidentkou, přednesla tři akademické rozpravy (Maschietto 2007, 84).

Po obhájení doktorátu v roce 1678 se usadila v Padově natrvalo, kde již předtím z času na čas pobývala v domě, který patřil její rodině. Podle Maschietta se v domě Giacomina Alvisi Cornara v Padově setkávala skupina profesorů Padovské univerzity a dalších učenců, která dala základ učené společnosti Accademia dei Ricovrati (původně se jmenovala Accademia Galileiana), podle Muira založené dvaceti šesti benátskými a padovskými aristokraty a knězi spolu s profesory Univerzity v Padově, Cremoninim a Galileem (Muir 2007, 35). Jak víme, členkou Accademia dei Ricovrati se později stala i Elena; tato společnost se tedy původně scházela právě v domě, kde o století později dožila svůj život.

Blízkým Galileiho přítelem byl i učitel Eleny Cornaro Carlo Rinaldini v době, kdy ještě vyučoval v Pise. Byl jedním z členů slavné Accademia del Cimento, založené ve Florencii žáky Galilea Galileiho. Byl také jedním z prvních, kteří o objevech Galileiho přednášeli na univerzitě v Pise a poté v Padově, kam přesídlil, a od roku 1667 až do roku 1697, tedy 30 let, zde byl profesorem přírodní filozofie. Jeho filozofické zaměření můžeme zjistit podle děl, z nichž nejdůležitější je pravděpodobně *Philosophia Naturalis* z roku 1680. Jde o významný vědecký spis, který obsahuje texty přednášek z Padovské univerzity, v nichž Rinaldini diskutuje o pracích a experimentech Galileiho, ale který také obsahuje jeho vlastní experimenty a objevy, zejména objev proudění tepla ve vzduchu. Z dalších autorů Rinaldini cituje a polemizuje s Brahamem, Barrowem, Borellim, Boylem, Koperníkem, Descartem, Gassendim, Keplerem, Riccolim a Torricellim. Rinaldini představuje významnou osobnost doby, která v sobě spojovala myšlenky Aristotela s myšlenkami „nové vědy“ Galileiho a jeho spolupracovníků.²¹

Textů Eleny Cornarové se do naší doby dochovalo málo – Elena prý požádala svou služebnou, aby po její smrti všechny spisy spálila; ta její slib splnila, takže se dochovaly pouze ty

¹⁹ Pro představu, jak taková disputace probíhala, viz Sousedík, S. (2012): *O co šlo. Články a studie z let 1965–2011*, Vyšehrad, 19–50. V případě Eleny Cornarové došlo k jisté modifikaci této tradice, protože Maschietto uvádí, že nebyla vystavena argumentům těch, kteří s ní nesouhlasili (Maschietto 2007, 72).

²⁰ Blíže o italských akademiích v knize Findler, P. – Roworth, W. W. – Sama, C. M. (eds.) (2009): *Italy's Eighteenth Century. Gender and Culture in the Age of the Grand Tour*, Stanford University Press či Everson, J. R. – Reid, D. V. – Sampson, L. (eds.) (2016): *The Italian Academies 1525–1700: Networks of Culture, Innovation and Dissent*, Routledge.

²¹ Blíže viz Middleton, W. E. K. (1971): *The Experimenters: A Study of the Accademia Del Cimento*, The Johns Hopkins Press.

texty, které byly v rukou učených společností (čtyři akademické rozpravy), rodiny nebo těch, kteří je obdrželi (dopisy a básně). Maschietto uvádí přehled dochovaných prací Eleny Cornarové: překlad díla *Alloquium Jesu Christi ad animam Fidelem* ze španělštiny do italštiny, 4 akademické rozpravy (3 publikované a 1 nepublikovaná), 30 dopisů v latině a italštině (16 publikovaných a 14 nepublikovaných), 2 petice papeži, 11 oslavných řečí v různých jazycích, 5 epigramů v latině a řečtině, akrostich ve francouzštině, 6 sonetů v různých jazycích a jedna óda (Maschietto 2007, 93).

Její texty byly vydány až posmrtně, v roce 1688 v Padově v díle zkráceně nazvaném *Opera*. Toto dílo obsahuje po krátkém úvodu nejprve předmluvu v podobě popisu jejího „životaběhu“ (B. Bacchinus, 1–48, obojí v latině); pak následují akademické texty Eleny Cornaro (jsou tři, psané italsky, 51–106), její elogia (oslavné řeči či básně na krále, církevní hodnostáře apod., latinsky, 109–135), korespondence, tj. série dopisů, které byly adresovány buď jí, či naopak (od různých významných církevních či světských osobností, italsky i latinsky, 139–177) a nakonec její překlad díla *Alloquium Jesu Christi ad animam Fidelem* ze španělštiny do italštiny (181–310).²²

Co se týče jejích akademických rozprav, byly napsány pravděpodobně mezi léty 1670 až 1672: první byla připravena pro Accademia dei Pacifici v Benátkách při příležitosti jejího přijetí do této instituce. Byla odpovědí na otázku, zda je příliš mnoho luxusu a pití pro Benátskou republiku ohrožením; druhá, kterou Elena Cornarová přednesla na téže akademii při příležitosti svého zvolení její prezidentkou v roce 1670, byla založena na tezi, že ten, kdo aspiruje na vedoucí pozici, si musí uvědomit odpovědnost, která z ní vyplývá a nenechat se uchvátit dojmy; a ve třetí, kterou připravila v průběhu svého prezidentství, tvrdí, že z různorodých částí může vzniknout harmonický celek. Tuto svou tezi dokládá příkladem lidského těla, kde různé orgány, které detailně popisuje, tvoří harmonický a téměř dokonalý celek a uvádí tři oblasti možného „nesouladného souladu“: hudbu, astronomii a teologii. Na rozdíl od dobových teorií složení hmoty (síra, sůl, duch, země a voda) se přidržuje Aristotelova pojetí čtyř živlů (oheň, voda, země a vzduch). (Maschietto 2007, 93–95).

Elena Cornarová celý život trpěla různými nemocemi a její zdraví se zhoršilo po obhájení doktorátu.²³ I v tomto stavu dále studovala a pomáhala chudým. Zemřela v Padově ve věku třiceti osmi let pravděpodobně na tuberkulózu. Je pochovaná v katedrále sv. Justiny v Padově.

(Ne)existující tradice?

Na první pohled se zdá, že úspěch Eleny Cornarové se mohl stát precedenem a otevřít tak cestu dalším ženám k získání doktorátu na Univerzitě v Padově. A skutečně, několik měsíců po získání doktorátu Elenou Cornarovou začal profesor z Univerzity v Padově Carlo Patin připravovat žádost o doktorát pro svou dceru Carlu Patinovou. Opak je však pravdou. Podle informací Maschietta se představitelé univerzity báli, že by byli vystaveni žádostem žen, které by si doktorát nezasloužily; svou roli sehrál i odmítavý postoj kardinála Gregoria Barbariga, který byl proti univerzitnímu vzdělání žen a žádost Eleny Cornarové povolil pouze jako kom-

²² Celý název zní: Piscopia, H. L. C. (1688): *Helena Lucretiae (Quae & Scholastica) Corneliae Piscopiae Virginis Pietatae, & Eruditione admirabilis, Ordini D. Benedicti Primatis votis adscriptae Opera Quae quidem haberi potuerunt*, Parmae.

²³ Jak uvádí Guernseyová, objevily se u ní příznaky tzv. svaté anorexie, tj. hladovění z náboženských důvodů. Pasáž zní: „Elena shows symptoms of „holy anorexia“ (Guernsey 1999, xi).

promis, jako „náhradu“ za své zamítavé stanovisko k doktorátu z teologie (který představitelé univerzity schválili). Vydal usměrnění, že univerzita „nesmí za žádných okolností přijmout ženy k obhajobě doktorátu ani vykonávat kroky, které by k tomuto vedly, bez předchozí informace a schválení naším magistrátem“ (Maschietto 2007, 79).²⁴ Text sice jednoznačný zákaz neimplikuje,²⁵ ale proces byl nepochybně ztížen; žádost Carly Patinové nebyla přijata (Maschietto 2006, 79–83).²⁶

Trvalo další půlstoletí než se na půdě univerzity, v tomto případě boloňské, objevila další žena, Laura Maria Caterina Bassiová (1711–1778). Laura Bassiová byla také zázračným dítětem: v pěti letech se začala učit latinsky pod vedením svého strýce, Otce Lorenza Stefaniho, který ji také učil francouzský jazyk a aritmetiku. Od třinácti let studovala filozofii za pomoci Gaetana Tacconiho, rodinného lékaře, který vyučoval na Univerzitě v Bologni a byl členem boloňské Akademie věd (Logan 1994, 786–787). V domě Laury Bassiové se konala pravidelná setkání za účelem filozofických disputací, která navštěvovali i někteří členové boloňské Akademie věd. Tato žena na ně udělala takový dojem, že ji zvolili členkou této akademie s hlasovacím právem měsíc před veřejnou obhajobou jejího doktorátu. Laura Bassiová měla navíc to štěstí, že kardinál Lambertini, který se stal později papežem Benediktem XIV., se takového setkání jednou také zúčastnil, a když poznal její nadání a schopnosti, stal se jejím patronem a podporovatelem. Laura Bassiová získala doktorát z filozofie na Univerzitě v Bologni v květnu roku 1732 poté, kdy obhájila 49 tezí. Už v červnu obhájila dalších 12 tezí, a to ji opravňovalo k žádosti o profesorský post na této univerzitě s právem vyučovat filozofii. Některé z těchto 61 tezí byly o fyzice a dalších vědeckých tématech. Laura Bassiová obhajovala filozofii a vědecké výsledky Newtona v době, kdy se většina vědců Evropy orientovala na Descarta a Galena. Profesorský post získala, ale vzhledem k jejímu pohlaví zde byla podmínka, že Laura Bassiová nesmí vyučovat veřejně, pokud ji k tomu nepovolají její nadřízení. Tak se i čas od času stalo a Laura Bassiová pronesla na půdě univerzity v Bologni několik přednášek; přesto dostávala pravidelný plat, který byl jedním z nejvyšších na této univerzitě. Bassiová se stala členkou několika učených společností Itálie (např. Accademia Benedettina), kde však byla z důvodu svého pohlaví přijata jako člen navíc (tato akademie měla stálý počet 14 členů). V roce 1776 získala místo profesorky experimentální fyziky na Institutu věd této univerzity. Když se vdala za svého kolegu Guiseppe Veratiho, absolventa filozofie a medicíny na Univerzitě v Bologni, který zde učil fyziku, začala učit studenty doma. Vyučování doma bylo v té době obvyklé a oficiálně uznané boloňským senátem v roce 1665. Tento způsob výuky byl pro Lauru Bassiovou výhodný v tom, že se nemusela držet univerzitního kurikula, které bylo ještě stále aristotelské, a mohla studentům demonstrovat své poznatky pomocí experimentů. Laura Bassiová se věnovala oblasti elektřiny, chemie, tepla a hydrauliky, zejména pohybu vzduchu a vody.²⁷

²⁴ Celá pasáž zní: „they must not admit females under any circumstance to the doctoral degree, nor take steps which lead towards this end without previous notice and agreement by our magistracy.“

²⁵ Jak to, zdá se, interpretuje O’Neillová, když píše: „Krátce poté [tj. po udělení doktorátu Eleně Cornarové] se univerzita rozhodla nepřijmout žádnou další ženu“ (O’Neill 1998, 18). Text zní: „Immediately afterward, the university agreed to admit no more women.“

²⁶ Je zajímavé, že proti této žádosti vystoupil i otec Eleny Cornarové, prý z důvodu, že Carla Patinová není dostatečně kvalifikovaná k jeho získání. Pokud by se Carle Patinové doktorát získat přece jen podařilo, považoval to za možné ohrožení a snížení prestiže Elenina doktorátu (Maschietto 2007, 79–82).

²⁷ Podrobnější údaje o Lauře Bassiové viz Logan, G. B. (1994): *The Desire to Contribute: An Eighteenth-Century Italian Woman of Science*, *The American Historical Review* 99(3), 785–812; Findler, P. (1993): *Science as a Career in Enlightenment Italy: The Strategies of Laura Bassi*, *ISIS* 84(3), 441–469 nebo Frize, M. (2013): *Laura Bassi and Science in 18th Century Europe: The Extraordinary Life and Role of Italy's Pioneering Female Professor*, Springer Science & Business Media.

Další ženou, která patří mezi úspěšné vědkyně 18. století, je Maria Gaetana Agnesiová, vynikající italská matematicka, která napsala první učebnici matematiky. Podobně jako Lauru Bassiovou i Marii Agnesiovou podporoval papež Benedikt XIV; na jeho přímluvu získala místo profesorky matematiky na boloňské univerzitě v roce 1750. Byla to však pozice pouze čestná a Maria Agnesiová nikdy na univerzitě neučila. Třetí ženou, která získala doktorát z filozofie a matematiky na univerzitě v Bologni, byla Cristina Roccatiová v roce 1751 (Logan 1994, 802).

V tomto kontextu si můžeme položit otázku, zda 17. století přineslo zásadní změnu ve vztahu univerzit ke studiu žen, nebo zda je určitá „otevřenost“ ženám specifikem univerzit italských. Jaká byla situace z hlediska filozofujících žen v jiných zemích tehdejší Evropy a můžeme mezi nimi doložit nějaké přímé či nepřímé kontakty?

Jak ukazují dosavadní výzkumy, právě v 17. století se v zemích Evropy objevuje mnohem více filozofujících žen, než tomu bylo v obdobích předcházejících. Tento zvýšený zájem žen o filozofii bychom mohli vysvětlit – když odhlédneme od jiných důležitých aspektů – změnou v chápání filozofie a jejího provozování, které iniciovalo myšlení René Descarta. Na rozdíl od scholastiky, kdy nutnost ovládat latinu a znát díla antických filozofů a církevních otců, jejichž tvrzení byla považována ve filozofické disputaci za argument, značně ztěžovala vstup žen do filozofického diskurzu, nebyla pro René Descarta tato příprava důležitá: neobracel se totiž k poznání nahromaděnému minulými mysliteli, ale k evidenci rozumu, který byl podle něj v nějaké míře dán všem lidem, i ženám. Descartova filozofie byla proto pro „laiky“ a ženy s filozofickým zájmem osvobozující: podle tohoto filozofa nebyl nedostatek akademického vzdělání jejich filozofování na překážku, spíše naopak: nebyli zatíženi scholastickým vzděláním a respektem k autoritám. Snad i v důsledku tohoto přístupu začaly ve Francii v letech 1640 až 1660 vznikat známé francouzské salóny jako neformální místa pro intelektuální debaty; většinu z nich vedly ženy.²⁸ V té době byly filozofující ženy (např. Anne de la Vigneová, Maria Dupréová a také neteř Descarta, Catherine Descartesová), které spojoval obdiv k Descartovi, známy jako „karteziánky“ (*Cartésiennes*), i když, jak ukazují analýzy jejich názorů, byly kritické k jeho dualismu, mechanicismu a ideálu objektivitě (Broad 2002, 19–20).²⁹

Samotný Descartes nehodnotil své filozofické partnery podle pohlaví: je znám jeho obdiv k intelektu Alžběty Falcké (1618–1680) a královně Kristýně I. Švédské (1626–1689). Svědčí o něm nejen korespondence Descarta s Alžbětou Falckou, kde řešili filozofické problémy jeho dualistické teorie duše a těla a teorie morálky, k nimž měla Alžběta kritické připomínky,³⁰ ale i skutečnost, že Descartes věnoval Alžbětě roku 1644 své opus magnum – *Principy filozofie*. Považoval ji dokonce za člověka, který nejlépe rozumí jeho filozofii, a ve svém věnování ji

²⁸ O filozofických názorech těchto žen viz Conley, J. (2003): *The Suspicion of Virtue. Women Philosophers in Neoclassical France*, Cornell University Press.

²⁹ Více v Broad, J. (2002): *Women Philosophers of the seventeenth century*, Cambridge University Press.

³⁰ Viz Elisabeth of Bohemia – Descartes, R. (2007): *The Correspondence between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes*, edited and translated by Lisa Shapiro, The University of Chicago Press. Do češtiny byly přeloženy pouze dopisy Descarta Alžbětě: Descartes, R. (1997): *Dopisy Alžbětě Falcké*, Petrov; a dva dopisy, opět Descarta Alžbětě najdeme v René Descartes (1998): *Principy filozofie. Výbor doplněný dvěma dopisy princezně Alžbětě Falcké*, přel. Petr Glombíček a Tomáš Marvan, Filosofia.

popisuje jako jediného mu známého člověka, který dobře pochopil jeho díla.³¹ V dopise Al-fonsu Pollotovi Descartes píše: „daleko více si vážím jejího hodnocení než hodnocení těch pánů doktorů, kteří měří pravdu Aristotelem spíše než evidencí rozumu“. ³² Descartes povýšil rozum na jediného arbitra pravdy a zároveň kriticky hodnotil univerzitní vzdělání (své doby), kde ještě vládł duch scholastiky; jeho následovnice často hledaly zdroje filozofické inspirace a poznání nových vědeckých vřdobytků jinými cestami (salóny, veřejné přednášky, soukromé laboratoře, učené společnosti a další).

Jak tomu bylo v případě Eleny Cornarové? Je pravděpodobné, že byla obeznámena s Descartovou filozofií, vřhledem k tomu, že dílo tohoto filozofa její učitel Carlo Rinaldini znal. Hlavním pilřřem jejího vzdělání vřak bylo osvojení si teorií a postupů filozofických a teologických „autorit“, jak můžeme usuzovat z obhajoby doktorátu. Elena Cornarová vřak studovala i různé vědní obory; z tohoto hlediska stojí na přelomu scholastiky a novověku podobně jako její učitel Carlo Rinaldini, činný „experimentální“ vědec a zároveň zastánce aristotelismu.

Z dalších filozofujících žen 17. století můžeme uvést Annu Marii van Schurmanovou (1607–1678), která vřak z hlediska způsobu filozofování patří ještě ke scholastice. Anna Maria van Schurmanová byla, podobně jako i Elena Cornarová, považována za zázračné dítě a řiře jejího vzdělání a talentu ji v tehdejší Evropě proslavila. Bylo jí dokonce umožněno navřtřevovat přednášky na univerzitě v Utrechtu, což bylo v té době ojedinělé, ale musela sedět za zástěnou, aby na ni nebylo vidět. Podobně jako Elena Cornarová vřbuzovala mezi intelektuální elitou Evropy takový zájem, že ji jezdili navřtřevovat, aby se o jejich znalostech přesvědčili osobně a mohli s ní diskutovat. Alřbřeta Falcká a Maria van Schurmanová spolu korespondovaly, ale odlišnost jejich filozofické orientace způsobila ochlazení jejich vřtahů. Nakonec se vřak osobně setkaly díky náboženství: Alřbřeta poskytla Marii van Schurmanové ve svém klášteře azyl poté, co tato žena musela odejít z Utrechtu z důvodu svého labadistického náboženského přesvědčení. Dalšími filozofkami byly již zmíněná Anne Conwayová (1601–1679), Batsua Makinová (1608?–1675?), Margaret Cavendishová (1623–1673), Damaris Cudworth Mashamová (1659–1708), Mary Astellová (1666–1731) a Catherine Trotter Cockburnová (1679–1749) v Anglii; Juana Inés de la Cruzová (1651–1695) ve řpanělsku; Marie le Jars de Gournayová (1565–1645), Madame de Sévignéová (1626–1696) a zakladatelky dvou nejznámějších francouzských salónů 17. století markýza de Rambouilletová a Madeleine de Scudéryová a také Madame Anna Dacierová (1654–1720), známá znalkyně a překladařka antických básníků, zejména Homéra, a autorka spisu o estetice ve Francii; Kristýna I. řvédská (1626–1689), filozofka, která pozvala na svůj dvůr René Descarta, aby později abdikovala na trůn a přestřhovala se do Řřma, kde zalořila a vedla intelektuální salón.³³

³¹ Celá pasáž znř: „But of the vigour of your intellect I have a still stronger proof, and one peculiar to myself, in that I have never yet met any one who understood so generally and so well as yourself all that is contained in my writings.“ Descartes, R.: *The Principles of Philosophy*, translated from the Latin and collated with the French by John Veitch, LL.D., late professor of logic and rhetoric in the university of Glasgow [online], [cit. 2017-03-21], dostupné z: <<http://www.fullbooks.com/the-principles-of-philosophy1.html>>.

³² Descartes to Pollot, 6 October 1642, in *Descartes: His Moral Philosophy and Psychology* (1978), translated with an introduction by John J. Bloom, New York University Press, 105. Citát v angličtině znř: „I attach much more weight to her judgment than to those messieurs the Doctors, who take for a rule of truth the opinions of Aristotle rather than the evidence of reason.“

³³ Více viz Waithe, M. E. (ed.) (1991): *A History of Women Philosophers*, Volume III., Kluwer Academic Publishers; Broad, J. (2002): *Women Philosophers of the Seventeenth Century*, Cambridge University Press; McAlister, L. L. (ed.). (1996): *Hypatia's Daughters: Fifteen Hundred Years of Women Philosophers*, Indiana

Již ze zmíněného díla *Kniha o městě žen* Christine de Pisanové je zřejmé, že tehdejší intelektuální ženy své předchůdkyně znaly – toto dílo je vlastně oslavou jejich výkonů. Historickými fakty o výjimečných ženách později argumentovala také Marie le Jars de Gourneyová, když ve svém díle žádala rovnost žen a mužů.³⁴ Mezi mnohými současnicemi probíhala písemná i osobní komunikace: Marie van Schurmanová korespondovala s Marií le Jars de Gourneyovou, Batsuou Makinovou a Alžbětou Falckou; královna Kristýna I. Švédská si dopisovala s Anne Dacierovou a navštívila Marii Schurmanovou (Brink 1980, 1–6). Některé z těchto kontaktů byly zprostředkovány společným známým, např. Descartes byl prostředníkem mezi královnou Kristýnou a Alžbětou Falckou. Jak dokládá korespondence, která se dochovala, také Elena Cornarová si dopisovala s mnoha významnými osobnostmi; co se týče žen, dopisovala si s Veronikou Malaguzziovou Valeriovou, která se také věnovala studiu; její otec pro ni chtěl získat uznání (a na rozdíl od otce Eleny také peníze), ale u tehdejších dvorů Evropy neuspěl (Maschietto 2007,76). O dalších stycích Eleny s filozoficky orientovanými ženami tehdejší Evropy nemáme informace.

Závěr

Skutečnost, že Elena Cornarová získala na univerzitě v Padově doktorát z filozofie, byla umožněna šťastnou shodou mnoha okolností, z nichž některé jsme zmínili v textu. Její výkon však radikálně nezměnil názor tehdejší společnosti na (ne)přijetí žen na univerzitní studia.

Elena Cornarová byla znalkyní aristotelismu, jenž tehdy ovládal kurikula mnohých univerzit, zejména univerzity v Padově. Filozofii spojovala s teologií i znalostmi věd. Byla natolik zbožná, že se stala laickou souputnicí benediktinského řádu a jeho principy se ve svém životě řídila. Na rozdíl od některých jiných filozofek a filozofů 17. století se teoreticky nezabývala postavením žen se snahou argumentovat pro rovnost žen a mužů (jako např. Poullain de la Barre, Marie le Jars de Gourneyová) či alespoň pro poskytnutí vzdělání (všem) ženám (jako např. Christine de Pisanová, Anna Maria van Schurmanová). Do života padovské univerzity se výrazněji nezapojila, což bylo zčásti způsobeno faktem, že se při udělení doktorátu vzdala (či byla přinucena se vzdát) možnosti na univerzitě vyučovat. Svě texty v době svého života knižně nevydala, a dokonce nařídila jejich zničení. Elena Cornarová byla členkou několika učených společností Itálie, a dokonce předsedkyní jedné z nich. I když na jejich půdě pronesla několik přednášek, do chodu těchto společností se, snad i v důsledku svého velmi chatrného zdraví, příliš nezapojovala.

Jak uvádí J. E. Eversonová a L. Sampsonová, členové Accademie degli Infecondi Elenu Cornarovou (v publikaci vydané při příležitosti jejího úmrtí) velebili za to, že překonala ženské vlastnosti a nedokonalosti jako jsou nevzdělanost, pýcha a marnivost.³⁵ Vyzdvihovali

University Press; Atherton, M. (ed.) (1994): *Women Philosophers of the Early Modern Period*, Hackett Publishing Co.

³⁴ Le Jars de Gourney, M: *The Equality of Men and Women*, in Dykeman, T. B. (ed.) (1999): *The Neglected Canon: Nine Women Philosophers. First to the Twentieth Century*, Kluwer Academic, 89–103.

³⁵ Everson, J. R. – Sampson, L. (2016): Introduction, in Everson, J. R. – Reidy, D. V. – Sampson, L. (eds.) *The Italian Academies 1525–1700: Networks of Culture, Innovation and Dissent*, Routledge, xv. Anglický text zní: „Elena Cornaro Piscopia is praised for her heroic attainment in overcoming the vices characteristic of women, defined as *ignoranza* (ignorance), *superbia* (pride), and *lusso* (vanity or luxury, though with connotations also to sexual immodesty.“ Accademie degli Infecondi vydala dvě publikace na počest Eleny Cornarové, první při

její výjimečnost; podobně jako mnohé z dalších žen, které jsme zmínili v textu, byla považována za zázračné dítě a v dospělosti za tu, která překročila hranice svého pohlaví. Příklad této filozofky byl tedy interpretován způsobem, který implikoval, že její výkony jsou pro „normální“ ženy nedosažitelné, a její příklad proto nemůže být aplikován na ženy obecně. Obdiv k výkonům této individuální ženy tak koexistoval s dobovým „řádem pohlaví“.

Bez ohledu na všechny tyto skutečnosti, které její vliv na běh věcí budoucích limitovaly, můžeme na základě několika indicií usuzovat, že přece jen mohla přispět ke změně dobového pohledu na intelektuální schopnosti žen a jejich ocenění akademickými institucemi: padesát čtyři let po její smrti Univerzita v Bologni udělila doktorát z filozofie Lauře Bassiové, a dokonce umožnila její působení jako profesorky na této univerzitě; Marie Agnesiová zde získala čestný post profesorky matematiky; tatáž univerzita udělila v pořadí třetí doktorát z filozofie Cristině Roccatiové; padovská Accademia dei Ricovrati v roce smrti Eleny Cornarové přijala do svých řad Madame Dacierovou a Madeleine de Scudéryovou, které byly navrženy za členky Francouzské akademie, avšak nebyly přijaty; Akademie Institutu věd v Bologni přijala v roce 1746 za svou členku Emilie du Châteletovou (O'Neill 1998, 183). Na druhé straně, italské univerzity se již od svého vzniku vyznačovaly větší otevřeností ke studiu žen a zejména univerzita v Padově byla považována za „ráj tolerance a svobody“ (Ridder-Symoens 2003, 294).³⁶

Margaret Kingová, autorka knihy *Ženy renesance* v některých ohledech souhlasí s Joan Kellyovou, která v roce 1977 vyslovila kritický názor, že „ženy svou renesanci neměly – alespoň ne v renesanci“ (Kelly-Gadol 1977, 139).³⁷ M. Kingová se však přesto domnívá, že: „Něco v sebe-pochopení žen se v průběhu renesance změnilo, i když se málo změnilo či změnilo k lepšímu v jejich sociálních podmínkách. Tato změna měla své kořeny v duchovní zkušenosti žen a kulminovala v uvědomění, které bylo vysloveno prvními feministkami renesance. Ne monstra, ne nedostatečné ve své přirozenosti, ale inteligentní hledačky nové cesty, tyto ženy využívaly výsledky svého vzdělání pro to, aby postavily lepší město pro ženy“ (King 1991, 238–239). Jednou z cihel této stavby je i životní příběh Eleny Cornarové, jejíž cesta – studium filozofie, teologie a věd, završená udělením doktorátu na Univerzitě v Padově – přispěla k rozšíření prostoru pro životní seberealizace žen.

Literatura

Aristotelés (1962): *Druhé analytiky*, Československá akademie věd.

Aristotelés (1996): *Fyzika*, Rezek.

příležitosti udělení doktorátu: Gonzaga, V. – Piscopia, H. L. C. (1679): *Applausi accademici alla Laurea filosofica dell'illustrissima signora Elena Lucrezia Cornara Piscopia, accademica Infeconda, composti e raccolti dall'Accademia stessa*, Giacomo Dragonelli a druhou po její smrti: Cassioni G. F. – Cordano, T. (1686): *Le pompe funebri celebrate da' signori accademici infecondi di Roma per la morte dell'illustrissima signora Elena Lucrezia Cornara Piscopia accademica detta l'Inalterabile*, Per il Cadorino.

³⁶ Celá pasáž zní: „At Padua, where the university was always heaven of tolerance and liberty“.

³⁷ Kellyová-Gadolová svou studii, nazvanou *Měly ženy svou renesanci?*, končí slovy: „Všechny tyto výtvarné renesanční Itálie, její proto-kapitalistická ekonomika, její státy a její humanistická kultura přispěly k tomu, že vytvarovaly aristokratickou ženu do podoby estetického objektu: dekorativní, ctnostnou a dvojnásobně závislou – na svém muži a na svém princí“ (Kelly-Gadol 1977, 161).

- Atherton, M. (ed.) (1994): *Women Philosophers of the Early Modern Period*, Hackett Publishing Co.
- Brink, J. R. (ed.) (1980): *Female Scholars. A Tradition Of Learned Women Before 1800*, Eden Press Women's Publications.
- Broad, J. (2002): *Women Philosophers of the seventeenth century*, Cambridge University Press.
- Cassioni G. F. – Cordano, T. (1686): *Le pompe funebri celebrate da' signori accademici infecondi di Roma per la morte dell'illustrissima signora Elena Lucrezia Cornara Piscopia accademica detta l'Inalterabile*, Per il Cadorino.
- Castiglione, B. (1978): *Dvořan*, Odeon.
- Conley, J. (2003): *The Suspicion of Virtue. Women Philosophers in Neoclassical France*, Cornell University Press.
- De Pizan, Ch. (2004): *The Book of the City of Ladies*, Penguin Classics.
- Descartes, R. (1997): *Dopisy Alžbětě Falcké*, Petrov.
- Bloom, J. J. (1978): *Descartes: His Moral Philosophy and Psychology*, New York University Press.
- Descartes, R.: *The Principles of Philosophy* [online], [cit. 2017-03-21], dostupné z: <<http://www.fullbooks.com/the-principles-of-philosophy1.html>>.
- Diogenés Laertios (1964): *Životopisy, názory a výroky proslulých filosofů*, ČSAV.
- Duni, M. (2008): *Under the Devil's Spell: Witches, Sorcerers, and the Inquisition in Renaissance Italy*, Syracuse University Press.
- Elisabeth of Bohemia – Descartes, R. (2007): *The Correspondence between Princes Elisabeth of Bohemia and René Descartes*, edited and translated by Lisa Shapiro, The University of Chicago Press.
- Everson, J. R. – Reidy, D. V. – Sampson, L. (eds.) (2016): *The Italian Academies 1525–1700: Networks of Culture, Innovation and Dissent*, Routledge.
- Findler, P. (1993): Science as a Career in Enlightenment Italy: The Strategies of Laura Bassi, *ISIS* 84 (3), 441–469, dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/235642>>.
- Findler, P. – Roworth, W. W. – Sama, C. M. (eds.) (2009): *Italy's Eighteenth Century. Gender and Culture in the Age of the Grand Tour*, Stanford University Press.
- Frize, M. (2013): *Laura Bassi and Science in 18th Century Europe: The Extraordinary Life and Role of Italy's Pioneering Female Professor*, Springer Science & Business Media.

Gonzaga, V. – Piscopia, H. L. C. (1679): *Applausi accademici alla Laurea filosofica dell'illustrissima signora Elena Lucrezia Cornara Piscopia, accademica Infeconda, composti e raccolti dall'Accademia stessa*, Giacomo Dragonelli.

Goodman, L. – Rogers, R. – Albisetti, J. (eds.) (2010): *Girls' Secondary Education in the Western World: From the 18th to the 20th Century*, Springer.

Guernsey, J. H. (1999): *The Lady Cornaro, Pride and Prodigy of Venice*, College Avenue Press.

Hemelík, M. (2006): „A threefold Classis or Rank of Beings“ aneb několik poznámek k jednomu z raně novověkých pokusů o vypracování monistického filosofického postoje. (Lady Anne Conwayová (1631–1679) a její spirituálně monistická filosofie.), *E-Logos. Journal for Philosophy* [online], 1,1-62, [cit. 2017-03-21], dostupné z: <http://e-logos.vse.cz/index.php?article=149>.

Chojnacki, S. (2000): *Women and Men in Renaissance Venice, Twelve Essays on Patrician Society*, The Johns Hopkins University Press.

Chojnacki, S. (1991): The Most Serious Duty: Motherhood, Gender, and Patrician Culture in Renaissance Venice, in Migiel, M. – Schiesari, J. (eds.) *Refiguring Woman: Perspectives on Gender and the Italian Renaissance*, Cornell University Press, 133–154.

Kalnická, Z. (2009): Genderovanost filozofického kánonu a textové „strategie“ marginalizace filozofek, *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 45(4), 809–833.

Kalnická, Z. (2010): *Filozofie a feminizmus*, Ostravská univerzita.

Kelly-Gadol, J. (1977): Did Women Have a Renaissance?, in Bridenthal, R. – Koonz, C. (eds.) *Becoming Visible: Women in European History*, Houghton Mifflin Co, 137–164.

King, M. L. (2009): Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646–1684) – The First Woman in the World to Earn a University Degree, *The Catholic Historical Review* 95(2), 355–357, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/27745666>.

King, M. (1991): *Women of the Renaissance*. University of Chicago Press.

Kristeller, P. O. (1980): Learned Women of Early Modern Italy: Humanists and University Scholars, in Lamambe, P. (ed.) *Beyond Their Sex: Learned Women of the European Past*, New York University Press, 91–116.

Kuhn, H. (2017): Aristotelianism in the Renaissance, in Zalta, N. (ed.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online], 2005-11-16, rev. 2017-04-20, [cit. 2017-05-10], dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/aristotelianism-renaissance/>.

Le Jars de Gourney, M. (1999): The Equality of Men and Women, in Dykeman, T. B.(ed.) *The Neglected Canon: Nine Women Philosophers. First to the Twentieth Century*, Kluwer Academic, 89–103.

Logan, G. B. (1994): The Desire to Contribute: An Eighteenth-Century Italian Woman of Science, *The American Historical Review* 99(3), 785–812, dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2167770>.

Lynn, S. L. (2011): *Ženy, které změnily svět*, Alpress.

Martin, J. – Romano, D. (eds.) (2002): *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*, Johns Hopkins University Press.

Maschietto, F. L. (2007): *Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646–1684) – The First Woman in the World to Earn a University Degree*, Saint Joseph's University Press.

McAlister, L. L. (ed.) (1996): *Hypatia's Daughters: Fifteen Hundred Years of Women Philosophers*, Indiana University Press.

Ménage, G. (1984): *The History of Women Philosophers*, University Press of America.

Middleton, W. E. K. (1971): *The Experimenters: A Study of the Accademia Del Cimento*, The Johns Hopkins Press.

Muir, E. (2007): *The culture wars of the Late Renaissance. Sceptics, libertines and opera*, Harvard University Press.

Norwich, J. J. (1971): *A History of Venice*, Vintage.

O'Neill, E. (1998): Disappearing Ink: Early Modern Women Philosophers and Their Fate in History, in Kourany J. (ed.) *Philosophy in a Feminist Voice: Critiques and Reconstructions*, Princeton University Press, 17–62.

Piscopia, H. L. C. (1688): *Helena Lucretiae (Quae & Scholastica) Corneliae Piscopiae Virginis Pietatae, & Eruditione admirabilis, Ordini D. Benedicti Primatis votis adscriptae Opera Quae quidem haberi potuerunt*, Parmae.

Poullain de la Barre, F. (1990): *The Equality of the Two Sexes*, Manchester University Press.

Randall, J. H. (1981): *The School of Padua and the Emergence of Modern Science*, Editrice Antenore.

René Descartes (1998): *Principy filosofie. Výbor doplněný dvěma dopisy princezně Alžbětě Falcké*, přel. Petr Glombíček a Tomáš Marvan, Filosofia.

Ridder-Symoens, H. (ed.) (2003): *A History of the University in Europe: Volume 2, Universities in Early Modern Europe (1500–1800)*, Cambridge University Press.

Rousseau, J. J. (1911): *Emil čili o výchování. II. díl (4. a 5. kniha)*, Nákladem Dědictví Komenského.

Seitz, J. (2011): *Witchcraft and Inquisition in Early Modern Venice*, Cambridge University Press.

Schmitt, Ch. B. (1983): *Aristotle and the Renaissance*, Harvard University Press.

Schmitt, Ch. B. (1984): *The Aristotelian Tradition and Renaissance Universities*, Valerium Reprints.

Sousedík, S. (2012): *O co šlo. Články a studie z let 1965–2011*, Vyšehrad.

Sperling, J. G. (2000): *Convents and the Body Politics in Late Renaissance Venice*, The University of Chicago Press.

Waithe, M. E. (ed.) (1987): *A History of Women Philosophers*, Volume I., Kluwer Academic Publishers.

Waithe, M. E. (ed.) (1989): *A History of Women Philosophers*, Volume II., Kluwer Academic Publishers.

Waithe, M. E. (ed.) (1991): *A History of Women Philosophers*, Volume III., Kluwer Academic Publishers.

Waithe, M. E. (ed.) (1994): *A History of Women Philosophers*, Volume IV. Kluwer Academic Publishers.